

Ó futball pályák! Bénaszárnyu malmok!
 Ó mi mindent láttál szemtől-szembe!
 Mond': — sokan „fúrják“ a mai uralmot,
 ahogy hírlík itt az idegenben!?

„Német üdv“-öt hozol te német express?
 Az emelt öklök üdvözlétét hoznád?
 Avagy híred már ma csak ez az egy lesz:
 Heveinktől buzog Németország!?

2.

Igy álltam ott, nyugtalan, kérdéstelen.
 Már rég a perron egész kiürült.
 Mit vártam? Ugy tűnt: bent a szerelvényben
 még embereknek tömkelege ült.

Kiszálltak. Mind a bajtársaim voltak,
 kiket nem láttam már nagy ideje.
 Láttam magam, amint körükbe fogtak
 és a gyors mellett megyek kifele.

„Hogy' jöttetek“ -- kértem -- „volt útlevélték?
 Csak nem voltatok láthatatlanok?“
 Elbeszélgettünk és szálltak az élcek,
 s ezután történt a legszebb, legnagyobb:

hajnalt az egyik felrázott nevetve
 és reám szólt: „miért nem sietsz, hisz'
 pár perc és indul. Fogadok már telve
 a gyors, a gyors, Hans, amely haza visz.“

HEGEL A MAI NÉMETORSZÁGBAN

Irta: MÁRK VIKTOR (Berlin)

Már a németiség képességeinek végső megfeszítését követelő világ-háború előtti években tanúi voltunk a hegeli tanok újraéledésének, miután ezek, a kozmopolita és liberális szellemű újkantiánizmusnál sokkal alkalmasabbnak mutatkoztak a valóság tényleges erőjátékainak elleplezésére. Ez az újhegelianizmus azonban, melynek bevallott célja új szellemi erőforrások nyitása volt, különösen a háború után kapott lábra és léte igazolásául a német faj mélységes idealizmusára hivatkozott. Ez volt azután az a mozzanat, amit a hitlerizmus később bőségesen kiaknázott olyképp, hogy az élet anyagi és reális feltételei mindjobban elhomályosulnak a hitlerista rendszer tulajdonképpeni célkitűzései javára. Az újhegelianizmus németországi elterjedésének hagyományos oka is van. Itt mindig elevenebb volt Hegel hatása, mint bárhol Európában, nem beszélve arról, hogy a hegelianizmus baloldali irányzata Németországban vezetett a marxizmushoz. Az újhegelianizmus viszonylagos önállóságát és így szerepét megkönnyítette az a körülmény is, hogy például Olaszországgal szemben Hitler még túlságosan rövid ideje van uralmon ahhoz, hogy a különböző szellemi áramlatokat egységesíthesse: sőt valószínű, hogy a hitlerizmusnak nem is lesz önálló filozófiája, hanem megelégszik azzal, hogy a Heideggertől Kronerig terjedő idealista áramlatot avassa mint-

egy állami filozófiává, ami annál is inkább valószínű, miután ennek a bölcselkedésnek különböző irányzatai úgyis a rezsim filozófiai igazolására s a marxizmus eszmei szétmorzsolására törekednek.

A hegelianizmus újjászületése Németországban a Kanttól Hegelhez való visszatérést jelenti s valójában az újkantianizmus és hegelianizmus változatos keveréke alkotja a tartalmát azoknak a filozófémáknak, melyeket két vonás jellemez: az egyik, hogy szemben állnak a hegelianizmus racionális magvával: az egyetemes fejlődés gondolatával; s a másik, hogy a dialektikát pusztán gondolkodási módszerré szűkítik.

Az alábbiakban Kroner spekulatív-, Liebert tragikus- és S. Marck kritikai dialektikáját vesszük szemügyre.

Kroner, vagy a spekulatív dialektika Richard Kroner a badeni újkantiánus iskolából emelkedik ki Rickert, Bauch és másokkal együtt. Az ötödik Hegel kongresszuson tett nyilatkozata szerint a hegelianizmusra nem a fenomenológia alapján tért át, hanem azon a történeti úton, amelyet maga a filozófia is megtett Kanttól Hegelig, Fichtén és Schellingén keresztül. A fenomenológia útját különben is elzárta előle az a körülmény, hogy — Husserlt és M. Schelert nem is említve — azt a nyíltan hitlerista bölcselő Martin Heidegger foglalta le előtte, aki különben is tagadja a dialektikának az újhegelianizmus által hangoztatott felsőbbségét. Mi Kroner valódi célja? Nem a történelmileg megértett Hegelhez, hanem a spekulatív metafizikához való visszatérés, amely szerinte az elévült kanti (vagy újkantiánus) kriticismus elfoglalására hivatott. Így, amikor egy Ottmar Spann a kapitalizmus romantikus bírálóira hivatkozik (pl. Adám Müllerre), s általában valami romantikus hangnem jellemzi az ő és eszmétársai elméleti írásait, ugyanakkor Kroner a filozófia területén végzi el ezt a romantikához való visszatérést. Szemében a pozitívizmus, újkantiánizmus lapos filozófiák, akár csak a felvilágosodás korabeli bölcséleti iskolák, s amint azok idején, úgy ma is egy újromantikus mozgalomnak kell felülkerekednie, melynek Nietzsche és Soeren Kierkegaard az előfutárai. A racionalizmus ugyanis még idealista formájában is visszariasztó a mai polgárság gondolkodója számára. Nem az első eset... Az újplatonikusok a hanyatló antik világban szintén csak félig restaurálták Plátót; a polgárság és minden mai Plotinosa ugyancsak félig restaurálja a hegelianizmust és a kantiánizmust, illetve abban a mértékben, amennyiben ez a filozófia — pontosabban: némely önkényesen kiválogatott és értelmezett mozzanata — alkalmas, társadalmi gyakorlata elméleti igazolására. „Hegelt megérteni annyi, mint megérteni mely konkrét határvonalakat nem haladhatunk, túl“ — jelentette ki Kroner. E kijelentés parafrázisaként írhatjuk: „Hegelt restaurálni annyi, mint megmutatni mely konkrét határvonalakat nem haladhat túl a polgárság“.

Alapvető művében (*Kanttól Hegelig* I. 16. o.) filozófusunk a következőket írja: „Kantnál a gondolat önönmagába összpontosul, hogy az Énben találja meg magának a világnak az alapjait; Fichténél az Én mélységeiben az Istent fedezi fel. Schelling, Giordano Brunohoz és Spinozához hasonlóan a világban találja meg az Istent. Hegel végül a végtelenből, az isteni Énből építi fel a világot. Ezen az úton nincs megállás; aki elindul rajta azt a gondolat mozgása magával sodorja“.

Ez az idézet igazolja, hogy Kroner mennyi irracionalizmust visz belé a német klasszikus idealizmus és különösen a hegelianizmus értelmezésébe. Ezt az irracionalizmust frazeológiája semmikép' sem titkolja. Például ilyesmit mond: „Hegel irracionális, mert dialektikus, mert dialektikája módszerré változott, amely racionálissá teszi az irracionaliz-

must, mert a dialektikus gondolkodás irracionális stb.“ Avagy: „Hegel gondolkodása ugyanolyan mértékben racionális mint amennyire irracionális, szupraracionális vagy antiracionális.“ Amiből persze következik a várt konkluzió: „Hegel kétségtelenül a legnagyobb irracionalista, akit a filozófiatörténet valaha is ismert; előtte egyetlen gondolkodó sem volt képes annyira irracionalizálni a fogalmat és annyira megvilágítani a fogalom által azt, ami a legirracionálisabb.“ (II. 271. 2. o.) Ezek szerint a dialektika racionális formája egyszerű módszertani mez; a dialektika, mint az élet maga (figyeljük meg, hogy tobzódnak az élet szó körül modern filozófiai írónk!) — irracionális. Ez az a vonatkozás, amelyben a polgári gondolkodó lemond magáról a jól felfogott polgári értelemről. A racionalizált-irracionálissá lett dialektika ereje így abban rejlik, hogy az értelem fölött áll (II. 282. o.); a végtelen kinyilatkoztatásává válik, mely örök isteni lényege. Mert mint Kroner mondja: „A logikusan megismert világ nem lenne világ többé. Isten nem lenne alkotója többé, hogyha a vallásról vagy világról beszélő ember a logikus elemekben nem találna igazolást és megerősítést.“ (II. 296. o.) Visszatérés a középkorhoz — a korporációk idejéhez, (nemcsak a szavak egyszerű találkozásáról van szó!) — abba a korba, melyben a filozófia a theológia engedelmes szolgálója volt.

Kroner bölcséletének további alapvető mozzanatai: 1. A dialektika leszűkítése kizárólag az irracionális kifejezést szolgáló spekulatív dialektikára. 2. Ebből következőleg egy irracionalista sőt misztikus idealizmus, egy spekulatívnak mondott metafizika, mely valójában theológia.

Marx és Engels azt állították, hogy a hegelianizmus misztikus burka alatt felfedezhető a racionális mag. Kronert egyedül ez a misztikus burok érdekli, ahol a dialektika két nem szükségszerűen összekapcsolt mozzanat vegyüléke: egy racionális-logikus s a formális logika törvényeinek alávetett burok és egy irracionális, misztikus s az intuitív gondolkodásra utaló tartalomé. (Itt egy Schellingtől kölcsönzött elemről van szó: az intellektuális intuicióról.) Amint látható Kroner egyszerűen kiforgatja a hegelianizmus formáját és tartalmát s ezért érthető amaz első Hegel-kongresszuson tett nyilatkozata, mely szerint mesterének legfőbb érdeme a megismerés és a hit közötti különbség áthidalása. Így misztifikálja el Kroner azt, ami már el volt misztifikálva, egy olyan műnyelv segítségével, amelyet a „profánok“ bölcselőknek, a bölcslethez szükségesnek s a bölcsellettől elengedhetetlennek hisznek. Így éri el rövid uton azt a „gondolati mélységet“, amely fiatal és eleven egyetemi professzoraink előtt irigylésre méltó eszménynek tűnik föl.

Tanulság: Amily' mértékben a tőkés rendszer veszít létjogosultságából és észszerűségéből („minden, ami észszerű, létező; minden, ami létező, észszerű“: Hegel), olyan mértékben válik idealistává, sőt misztikussá a polgári gondolkodás. Sőt a fasiszta szakaszban egyik leglényegesebb törekvése: még jobban elmisztifikálni s megfosztani tényleges tartalmuktól a valóság olyan kategóriáit, mint: természet, munka, állam stb.

Liebert, vagy a tragikus dialektika Kronernél még inkább eltorzítja a hegeli dialektikát Arthur Liebert, s ez az eltorzítás annyira jellegzetes, hogy rövid összefoglalása is elegendő gyökerei és célzata megértésére. Mindenekelőtt Liebert a metafizika területén marad; a dialektika nála csupán apriori szükségesség és irányelv a metafizika megismerésére, kritikai eszköz annak lényegébe való behatolásra (*A világ és a dialektika szelleme*, I. IX.), s a metafizika intellektuális, morális, vallási, esztetikai vezető eszméi által a Logos kinyilatkoztatásává, vitális szükségessé válik. Liebert szemében a dialek-

tika módszer amaz ellenmondások végtelenségig való fejlesztésére, melyeket az áthidalhatatlanság axiomatikusan felvet. Szerinte Hegel megtorpant a feleúton; mert ha az ellenmondás elvét valódi határáig viszi úgy rájön arra, hogy az ellenmondások összeegyeztethetetlenek. „A harmonikus elrendeződésbe vetett remény nagyratörő álom“ (I. XV.) „a technika és közgazdaság, a társadalmi harcok, a gigászi kereskedelmi és ipari szervezetek százada olyan világfölfogást és életbölcseletet követel, amely elvon bennünket a kontemplációtól és a lét klasszikus felfogásaitól.“

Liebert kihangsúlyozva a „tragikum értelmét a dialektikában“ oda következtet, hogy új alátámasztást kell nyújtani a kanti dualista világfelfogásnak. A maga metafizikai felfogásában nem is sejti a konkrét történelmi ellenmondásokat, illetve — helyesebben kifejezve — örök ellenmondásokká avatja azokat, hasonlóan a híres kanti antinómiákhoz, különösen a „Sein“ és „Sollen“, a „lét“ és a „kellő“ alapvető dualizmusához; ebben a vonatkozásban Liebert kevesebbre becsüli Hegelt Kantnál.

Filozófusunk lemondva a valósághoz való mindennemű visszatérésről olyan formalizmusba esik, amely a valóság irracionális jellegének megállapításához vezet; más szóval az értelem nem hajlandó elismerni a fogalmak s a létezés konkrét történelmi jellegét. Így Liebert állást foglal a tulságosan száraz és lapos racionalizmus s a hisztorizmus ellen, amely könnyen az egyes (osztály-) tragikumok átmeneti jellegének felismeréséhez vezet. Humanizmussal vádolja Hegelt, azzal a humanizmussal, amely a legmélyebb válságba jutott és némi megvetéssel beszél a nagy idealista „humanizáló pánlogizmusáról“. Ebben az utóbbi ítéletben Nietzsche egyik kedvenc szólamának („legyünk kemények“) távoli visszhangját fedezhetjük fel és elkerülhetetlenül felidéződik a hitlerista vezérek kulturális felfogása: — Hans Johst — (a Porosz Költő Akadémia elnöke és Hitler u. n. önéletrajzának (Mein Kampf) sajtó alá rendezője) a következőket mondhatja Schlagger c. drámájának egyik náci hőszével: „Ha a kultúra szót hallom, felcsapom a revolverem biztosító reteszét.“ Göbbels viszont: „A Harmadik Birodalom irodalma vagy misztikus, hősi és háborús lesz, vagy nem lesz“.

Liebert formalizmusa gyakorlatilag a tehetetlenséghez vezet és emiatt találkozik és keveredik össze álrendszerében dialektika és misztika, „a belső és külső események ellenállhatatlan nyomása alatt“. Mert amint megállapítja: „A racionalizmus és misztika egyesülése a metafizika lényegéhez tartozik“.

A tragikus dialektika néhol heroikus hangokat üt meg, de a kétségbeesés ama heróizmusáét, amely egy hanyatló osztály hangulatában lobog. A tragikus dialektika egy társadalmi osztály vészszikolya, amely nem lát ellenmondásaiból kivezető utat.

Siegfried Marck, vagy a kritikai dialektika A kritikai dialektika az újhegelianizmus egy másik változata, amelynek szerzője szocialistának, sőt baloldali szocialistának vallja magát, (sokáig a szociáldemokrata *Der Kampf* munkatársa), ennek ellenére azonban éppen olyan reakciós elméletet gyárt, mint a fasizmus, buzgó kiszolgálói; hisz' az elméleti kapituláció mindig előzménye a gyakorlati kapitulációnak.

Akárcsak a két fentebb ismertetett rendszer S. Marck is Kanton keresztül jutott el Hegelhez és bölcselete, ahogy ő nevezi „kritikai dialektikája“ egyik kísérlete Hegel és Kant egyesítésének. Ebben haladást jelent a polgári bölcseletnek alávetett iskolákon belül a szociáldemokrácia többi „bölcseletjének“ a Max Adlerék és Vorländerék elméleteivel szemben.

akik még mindig kitartanak a polgári szempontból is elavult újkantianizmus mellett. Ez a „haladás“ annál is nyilvánvalóbb, mivel Marck nem érzi, egyáltalán szükségét, valami ál-marxista műnyelvhez való folyamodásnak.

Micsoda tulajdonképpen a „kritikai dialektika“? Egyszerű elekticizmus, amely a hegeli dialektikát a kanti kriticismussal egyesíti. Marck ellene van a spekulatív dialektikának, azaz a múltban Hegelnek, a jelenben Kronernek.

Jonas Cohn *A dialektika elmélete* c. könyvében (Marck az új kritikai dialektika egyik alapvető művét látja ebben) legfőbb céljául tűzte ki a Hegeli dialektika megszabadítását a racionalizmus illúziójától, attól a hibájától — értsd alatta a monizmust — amely egyoldalúvá teszi s a finitizmus irányába tolja — ezzel táplálva a hegelianizmus zárt rendszerre igényt tartó regresszív kívánalmát. Cohn szinte ellenforradalmi indulattal támadja meg az alkotó negáció elvét, illetve azt a jelentőséget, amelyet Hegel a negációnak s a negáció negációjának tulajdonított. Az érv, amelyet ellene szegez érdekes a maga lapos és hamis volta miatt: a gondolkodásban a pozitív a nagyobb értékű. Még Spinoza híres tételének („Omnis determinatio est negatio“) megcáfolását is szükségesnek véli. Cohn számára a dialektika az *En*-ben gyökeredzik, mint Fichténél és Schellingnél; az intuición így nagy szerepet játszik benne, s ténylegesen valami diszkurzív, alanyi és misztikus elmélkedésbe oldódik.

Ez az a vázlatos, a hegeli idealizmus reakciós és haladó mozzanatai ellen egyformán irányított eklektikus bírálat, amelyet Marck elmélyíteni és kiegészíteni iparkodik. Egész egyszerűen a szemére veti a dialektikának autodinamikus voltát (*Selbstbewegung*); a maga kriticista igényei szemszögéből ezt az autodinamizmust metafizikai föltevésnek minősíti. Akárcsak az e tekintetben Rickert-től kiinduló Cohn, Marck is tagadja az ellentétek harcát, „a negáció alkotó szerepét“; az ellentétek azonoságának ez a tagadása különben elméleti szükséglete a szociáldemokráciának: az ellentétek harca ellen a különbségek kanti szintézisét szögezi le ugyanúgy, ahogy a II. Internacionálé az osztályegyütműködést s a kisebbik rossz, a békülékenység politikáját az osztályharc ellen.

„A kritikai dialektika, — írja Marck, — be kell érje gondolkodásunk szférájával“ (*A dialektika a jelenkori filozófiában*, 1930—31.) Ebben az idealista megfogalmazásban könnyen felismerhető az elmélet és gyakorlat közti régi szakadás, a szociáldemokrácia e sarkalatos hibájának kifejezése, amit a neokantiánus „marxisták“ valósággal dogmává emeltek. Magától Hegeltől, akire Marck hivatkozik, vesszük kölcsön a választ a dialektika ilyenszerű megcsonkítására, mely azt a tudat szférájának területére, a megismerés folyamatára szűkíti. Éspedig: „A megismerés nem távolodhat el a világtól, a pusztá elvontságok területére; ellenkezőleg, fel kell dolgozza, maga alá kell vesse a természet egész tartalmát; a kritikai filozófia (Kant) azt állítja, hogy a természet anyaga hozzáférhetetlen a számunkra; erre azt lehet válaszolni, hogy az állatok bölcsőbbek, mint némely metafizikus: ők magukhoz ragadják és elfogyasztják az anyagi dolgokat“ (*Természetfilozófia*, 29. o.)

A kritikai dialektika nem valami objektív történelmi folyamat kifejezése; csupán az öntudat s még hozzá az idealista öntudat egy mozzanata, korántsem az egyetemes fejlődést, az objektív dialektikát visszatükröző elmélet; ebből az álláspontjából kifolyólag bírálja Marck Max Adler és mások példája nyomán a visszaverődés marxista (-uljanovi) elméletét, (mely szerint a szubjektív dialektika az objektív dialektika visszaverődése a tudatban). Miután ilyenképpen megtisztította a mezőnyt, Marck nekilát a marxista dialektika „bírálatának“, amelynek sarkalatos hibája

szerinte egész egyszerűen az, hogy egyáltalán nem tudományos. Mint a legtöbb szociáldemokrata és némely jobboldali „marxista” elsősorban is tagadja a dialektika és a materializmus közti szükségszerű belső összefüggést. Marx felhasználja a hegeli dialektikát, — mondja. S. Marck, — de egészen más területre ülteti át, mint amilyenre az szánva lett, a legnaivabb és mindenféle metafizikától a legidegenebb realizmus területére (S. Marck, *Hegelianizmus és marxizmus*); s épp emiatt Marx nem volt képes, a jeles szocialista professzor módján, saját módszertanát kidolgozni, úgy hogy a marxista dialektika bírálatánál csak Fr. Engels vulgáris írásait használhatjuk, amelyeket az ortodoxok Uljanovval az élükön hivatalos kánonná avattak. Marck szigorúan bírálja Engelst és még szigorúbban Uljanovot, ám csupa nyájasság a klerikálisokkal és különösen a „dialektikus teológusokkal” szemben: „Sehol sem vitatják annyit a dialektika kérdését mint a vallási gondolkodásban; mivel itt csak az élet megértésének sarkalatos, döntő kérdéseiről esik szó; az ember és isten viszonyának alapvető vallási kérdése egyik sajátos formája a véges és végtelen, a relativ és abszolút viszonya alapvető dialektikus kérdésének, ezért egyáltalán nem meglepő, hogy a dialektikus theológia problémáfelvetési módja a jelenkori filozófiai érdeklődés gócpontja”. (*A dialektika*... I. 94. o.) Így helyezi a szocialista professzor a vallási problémákat a világ közepébe. Az újhegelianizmus dialektikájának, legyen az Kronerrel spekulatív, Lieberttel tragikus, Marckkal kritikai, egyetlen célja: elhomályosítani a válság valódi dialektikáját. És ez a taktika mindig ugyanaz: a társadalmi rendszer válságát az ember és az emberiség állandó válságává szublimálni.

Ha, mint Engels írta (*Forradalom és ellenforradalom Németországban* című művében), Hegel a maga módján azt fejezte ki, hogy a német polgárság a politikai hatalom átvétele, úgy a mai újhegelianizmus azt jelenti, hogy a hatalom elvesztése előtt áll...

AZ ÁTALAKULÁS NAPLÓJEGYZETEIBŐL (1929—32.)

Írta: ANDRÉ GIDE

Legyünk csak utópisták azok szemében, akik nem akarnak hinni a haladásban. Az emberi élet minden javulása kezdetben utópiának tettett ugyanezen aggályoskodó és maradi szellemek előtt.

— „A világ mindig ilyen volt”, mondják; és nyomban utána a következtetés: „És mindig is ilyen lesz.” Mindig voltak háborúk; tehát mindig is lesznek, stb...

Minden marad a régiben. Ezek a szellemek, akik a haladást tagadják szükségszerűen nem is hisznek benne, azért, hogy biztosítsák és megerősítsék a vallás, a család s a haza számukra oly becses eszméit. Nem kevésbé iparkodnak megvédeni előlünk a hagyományt, amelyet az örökösödés útján szerzett tőkékkel azonosítanak. Ah! milyen nehezen szakadnak el az emberek a multtól! Nem is beszélve természetesen a mult eltakarításáról; de csupán elszakadni is milyen nehezükre esik. Már csak a konokságuk, a multhoz való görcsös ragaszkodásuk is erőszakosságra ragadtathat bennünket. Ha legalább hajlandók lennének belátni, hogy az ami valaha támasz volt, ma akadály, és hogy az emberiség nem tud feljebb emelkedni anélkül, hogy el ne rugná magától a létrát, amelyen fölhang. Azonban pontosan szólva ők nem ismerik el, hogy az ember feljebb emelkedik. Annak leszögezése érdekében, hogy az ember nem válto-